

ahogyan az "Utószó" utolsó mondatainak egyike szól: „meg kell elégednünk a szöveg minden szerzői útmutatást nélkülöző olvasásával”(238). Ezt a játékot hívhatnánk dialógusnak is, hiszen az értő olvasó a mű különböző szintjein, az identitás fogalmának alakulásához hasonlóan, eltérő meta-irodalmi kiszólásokra bukkanhat: a detektívregény műfajtörténetét, a fikció-történelem kapcsolatát, a XIX. századi és XXI. századi magyar irodalmat, a pozitivista szemlélet és a kortárs kultúr-tudományos szemléletmód kapcsolatát, valamint a szöveg és olvasó közti párbeszédet érintő kérdésekben.

Összegzésként tehát a mű zsenialitása, a régies nyelvezet használatával tökéletesen kivitelezett szövegen túl, abban a nem rögzített jelenlétben rejlik, amellyel ma olvassuk a régi szöveget. Ahogyan maga Milbacher Róbert is a fentebb említett interjújában magyarázza: „ (...) nem hamisítani akartam egy korabeli művet, hanem innen megírni, aminek része az azóta eltelt idő is.”

Milbacher Róbert: Léleknyavalyák, Magvető, Budapest, 2018.

Smid Róbert

Termelési versek

Eltekintve attól, hogy Antal Balázsnak kihívója akadt a rövid kötetcikmek terén Vajna Ádám személyében, az Oda úgy viszonyul az addig belőle közölt versekhez, ahogyan Rihannának a rétegzeneként aposztrofált dancehall hagyományából táplálkozó Anti albuma az azt felvezető Bitch, betterhavemymoney c. hiphop slágerhez.

Egyfelől az olvasói elvárások szemben találják magukat azzal, hogy Vajna kötete a legkevésbé sem simul bele a fiatal költészet divatos beszédmódjaiba a szereplőirai fókuszával és a ritmusosság helyett a rigmusosság preferálásával. Másfelől viszont az eddig is olvasható versek szépen beépülnek az Oda által megalkotott kontextusba, és nem feltétlenül a tárgyiasságon keresztül megképzett szubjektivitásra vagy a természetlírara korlátozzák Vajna poetikájának olvashatóságát.

Bár a kötet nem tagolódik ciklusokra – ami első olvasásra nem éppen elnézhető malőrnek tűnik, viszont az újraolvasások során e hiány egyre kevésbé zavart –, kompenzációképpen nagy műgonddal összekapcsolt verseket kapunk. Az egymást követő darabok az olvasás előrehaladásával párhuzamosan mintha egy hegyvonulatot rajzolnának ki a szemünk előtt. Innen nézve pedig a kötet közepén elhelyezkedő legrövidebb szöveg, az Egy kontinens benépesítése akár metaalakzata is lehet ennek a mozgásnak a zárlatában megfogalmazott eseménynek, hogy „a hegyek mögött feltűnik a kőkorszak.” Néhol ez a lírahegység a Mount Rushmore-ra hasonlít, amikor a próteuszi költő szerepét veszi magára a megszólaló, és különböző karakterek önbemutatótát tolmácsolják a versek. Máshol pedig Gaudi organikus építésze által ihletett, posztzürrealista monumentum képét ölti, amikor non-

szensz elmékedéseket olvashatunk (A föld megmagyarázása, Barokk tudósok tartása). Aztán persze ezek között még markánsabb ormokat alakítanak ki az ikerversek (Kasztília hercegnője, Sir Walter LawryBuller élete). A vonulat egységes redőzöttségéért pedig a (például a pleonazmusok által kialakított [„áldott, édes, independens, győztes, erős ország” {Azoknigyár varrónője}]) gondolatritmusnak és az intertextusoknak az egész kötetten végighúzódó kompozíciója felel.

Az említett rigmusosság az Oda valamenyinyi versét jellemzi, és ez esetben egészen konkrétan a szocialista dalok és szerzemények költészeti normává emelését kell rajta érteni. Nemcsak azért, mert a kötet verseinek jelentékeny hányada kombinálja a gyári munkát és a termelést az ezektől első látásra nagyon távol eső témákkal, mint a hitélet, a szerelem vagy a művészet. Hanem gyakorlatilag a szocialista munkadalok kifigurázását (gondoljunk itt a hajdan nagy népszerűségnek örvendő Markos-Nádas-Boncz-kabarékra) is kifigurázza. Méghozzá azzal, hogy költeményként komolyan veszi a rigmusokat; a dalok imitálásával és az így kapott passzusok beillesztésével a versek egyben rávilágítanak a propagandadaloknak a mondókákkal és a népdalokkal fennálló rokonságára is. Teszik mindezt a közös költészeti eszköztár felmutatásával, elsősorban az ismétlések különböző fajtáival, mint amilyen a reduplikáció egy adott szón belül („denevérvér” [Júliám védőszentje]), az anadiplozis („Kihúzni a kútból három veder vizet, / Három veder vizet kell vigyek uramnak” [Németh Eszter ura]) vagy az anafora („Júliám szeretem, Júliám otthagynom” [Júliám védőszentje]). A kötet az így felmutatott „népiesch” ritmust még megtámogatja visszatérő Arany János-allúziókkal: a balladákra való tematikai, ritmikai és a kellékek szintjén történő rájátszások tovább problematizálják, az eredeti munkásrigmusok műviségét – a népdalokkal való rokonsággal szemközt.

A kötetnek ez az alapállása már anélkül

is némi politikai tónussal rendelkezne, ha Aranytól egyébként nem az A walesi bárdokra történne a legtöbb utalás (pl. Egy szerelem lehetőségei, A longobárdok híres királya, Sir Walter LawryBuller élete), és nem Tamási Lajos ismert '56-os verscímének átütemezése kerülne kiemelt pozícióba a Védőszentem c. versben („a vér úgyis feketete. // A pesti utcán piros.”). Ugyanakkor a nyíltan közéleti tartalommal bíró aktivista beszédmóddal szemben ténylegesen szarcastikus hangnemet üt meg ez a költészet (A forradalmár egy napja). Arany átmentett bárdjainak tehát nem az ellenállás vagy a változás kieroszakolása jutott feladatul, sőt, az A forradalmár egy napjának párjaként az A költészet egy napja éppen az alkotást egyéb hétköznapi elfoglaltságokkal helyettesítő költő ideáljának poetikáját propagálja. Hovatovább a Pásztorok ébredésében – mint Káin és Ábel történetének újraírásában – a munkásosztálynak a költőkkel való együttélése nyíltan isteni büntetésként érthető; nesze neked, váteszszerep! Hol lehetséges rámutatni akkor végső soron arra, hogy Vajna mégis felteszi a kérdést: milyen közéleti regiszter azonosítható líriként, illetve a költészet milyen potenciállal rendelkezik a politikai tétek terén?

Talán nem egyértelműen ott, hogy a kötet kimondottan kondicionálja a végén helyet kapó Függelékkel az Esterházy-féle Függő olvasásmódot (ehhez hasonló még az Egy mondat politikai és magánéleti lehetőségeinek lábjegyzetelési technikája). Mert EP Termelési regényével szemben nem a Zeitgeist retorikájának a bemutatása történik meg Vajnánál – az Oda legfeljebb annyiban korszakspecifikus, amennyiben a már említett Arany- és Tamási-rájátszásokon keresztül a '00-as évek iskolai ünnepeinek élményanyagát idézi meg. A kötet szabadon ugrál kontinensek és történelmi periódusok között az időben, ezzel az internacionalista termelészményt mégis a történelmi láncolaton kívül és szenttelenül, ennél fogva analitikusan és szisztematikusan képes vizsgálni és

feldolgozni a versekben. Ez a fajta komolyság annyiban eredményez humort a kötet darabjaiban (megjegyzem, igen gyakran), amennyiben Vajna poézise a doktrínáknak tulajdonképpen nem az abszurdba fordítását hajtja végre. Elemző lírai diszpozíciójával inkább kimutatja az esztétikailag vitatható rigmusokról, azok milyen mértékben táplálkoznak az irodalmi hagyományból (és annak költészeti, retorikai eszköztárából), a megverselt ideálokról pedig éppen azt, mennyire nevetségesek.

Vajna így értett termelési verseiben a topozok irodalmi intézménye is tüzetes vizsgálat alá esik: azok egyszerre érthetők topografikus helyekként és visszatérő költői képekként. Elzász például a német többségi kisebbség komplex viszonyrendszerének földrajzi lenyomatává alakul, ráadásul magyar testvérvárosának, Piliscsabának a behozatalával a történelmileg jelentős német kisebbsége megtöbbszöröződik. Hovatovább a legenda az országokon átívelő mondakincsre apellálás miatt olyan regionális műfajként tűnik fel, amely bizonyos környékeken bizonyos változatban konkretizálódik: a modernkori Salomé levágott fejjel már csak pénzérmén találkozunk, Szent Ottilia védőszentként úgy választható, mint egy szuvenir a boltban. Ezt a fajta geopoetikát még megtámogatja a – szintén mindig adott (nyelv)területhez kötődő, ám határokon átnyúló – trubadúrlíra hagyománya is, amely a szeretett nőben tulajdonnevesíti a népnevet (Németh Eszter ura). A kötet egyik abszurd csúcspontja ismét csak a helyek költészetéhez kapcsolódik: Sir Walter LawryBuller ornitológusnak született sir nélkül. Bár nem látott madarat, a sir nélküliség nemcsak a rang hiányára vonatkozik, hanem a hangzása miatt a tollak felé fordulását is megmagyarázza. A nyitott élete – hogy miként sikerül megírnia egy tanulmányt egy olyan madárról, amit sosem látott – ellentétbe kerül a közegével, a szigetország körülhatárolható zártságával, amelynek szülöttjeként sírt fel először, de nem biztos, hogy sírját is ott találjuk majd.

Az Oda tehát a termelési verseiben az alkotás általános logikájára kérdez rá, ennek érdekében pedig egyik megszólalójának kétértelmű kérdése mentén orientálódik: „Úgy-e kedves gyerme-

keim, / nektek mindegy, / akármelyik rendben beszéljek valamit elő?”. Mert a kötetben tényleg egymásra csúsznak és átfedésbe kerülnek rendek és rendszerek, amikor a szakosztályi elnök grófi beszédet tart (A civilizáció definíciója), és felborul az időrend is, amikor Kasztília tizenhárom évesen gyermekágyban meghalt hercegnője nagyjából ötszáz éves gazdasági tervet készít a külszíni fejtésre alapozva. Az A hesbónbeli halastók cégstruktúrája termelési jelentésként is ezért válik összeolvashatóvá az azt megelőző A kémiai folyamatok vége c. verssel: ennél fogva előbbi monoton és szintaktikailag nyakatekert nyelvezete – ami önmagukba zárt tautológiákkal és nem statisztikai előrejelzésekkel telített – szerzői munkanaplót eredményez, vagyis a készülő műalkotás vázlatát. Ennek az összeolvásnak a fonákja a kötet egyértelmű állítása saját magáról: a költészet is egy termelési folyamat, a kulturális produkció része, ennyiben pedig a termelést tematizáló műfajok talán a leginkább önreflexívek, és azok kerülnek a legközelebb a líraiság leglényegéhez. Az A szocialista munkaversenyek első napjaiban például a tárgyias líra általános alanya és a társadalmi valóságot viszatükröző, a zsdanovi kultúrideológiát kiszolgáló alkotások személytelensége, hamis objektivitása olvad össze: „Az általános alany odalép a pulthoz, és így szól: / E mű célja, hogy feltárja a modern társadalmat / működtető gazdasági törvényszerűségeket.” Az ilyen passzusoknál képes az Oda rámutatni azokra a poetikai fogásokra, melyek a költemények alapvető szintjén jelen vannak: a munkát vezérlő ritmusra és ütemre a prognózisok, elemzések és kimutatások kiiktathatatlan alkotóiként. (Gondoljunk itt a legismertebb magyar hexameterre, az „Áfászámla-igényét, kérjük, előre jelezze” kiírásra). Jelentés és végrehajtás nem különülnek el egymástól ezekben a darabokban. Könnyen alakítanak ki ezért a szövegek a bennük ismétlődő passzusokkal koncentrikusságot, versspirált – ez bár a termelés csődjeként jelentkezhethet mint zárt és semmire nem vezető, monoton munkafolyamat, de egyben a poézis győzelméről tesz jelentést a munkaversenyen!

Vajna Ádám: Oda, Scolar, 2018.